

**Gaziosmanpaşa Üniversitesi ve Niksar Belediyesi
Kültürel Faaliyetleri**

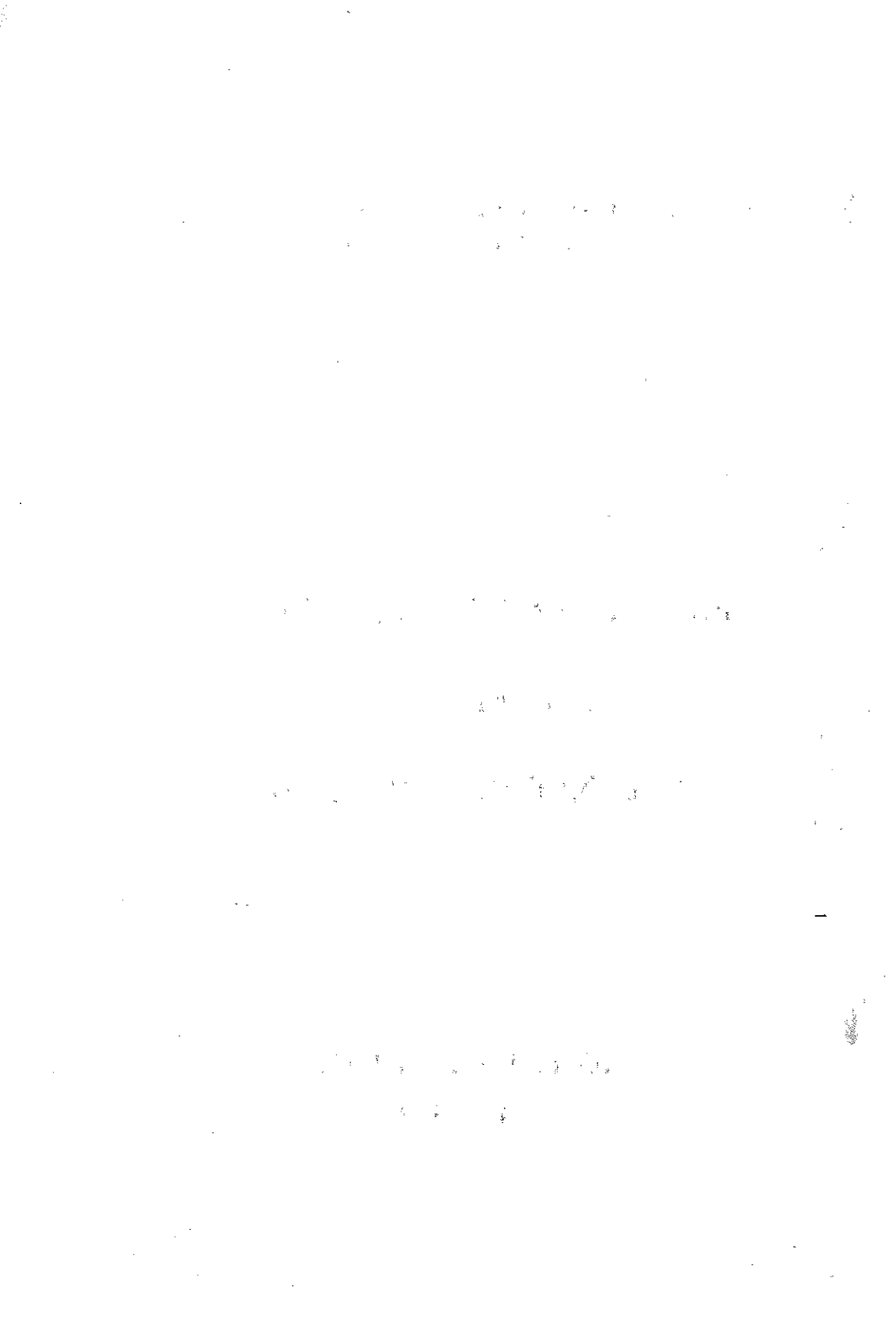

**MELİK AHMET DANIŞMEND GAZİ
VE
DANIŞMENDNAME**

SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ

10-11 Haziran 1995

NİKSAR

**Gaziosmanpaşa Üniversitesi ve Niksar Belediyesi
Kültürel Faaliyetleri**

**MELİK AHMET DANIŞMEND GAZİ
VE
DANIŞMENDNAME
SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ**

**10-11 Haziran 1995
NİKSAR**

Melik Ahmet Daniřmend Gazi Ve Daniřmendname Sempozyumu

10-11 Haziran 1995

NİKSAR

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Recep TOPARLI

Gaziosmanapařa Üniversitesi Öğretim Üyesi

Yard. Doç. Dr. Nurettin İMRE

Gaziosmanapařa Üniversitesi Öğretim Üyesi

Ahmet ERDOĐAN

Niksar Belediyesi Sosyal Hizmetler ve Kùltür Müdürü

Matbaa Sorumlusu : Mustafa NARIN
Dizgi-Mizampaj : Murat KALKAN
Baskı : İsmail UYGUR
Cilt : Şükr ü BACAĞOĞLU
Montaj : Şerafettin KÖSE
Kalıp : Duran ALKAN

G.O.P. Üniversitesi Basımevi
Baskı Tarihi : 1995

İÇİNDEKİLER

Açılış Konuşmaları

Ahmet Duran ÜNVERDİ (<i>Niksar Belediye Başkanı</i>)	1
Prof. Dr. Ahmet ÇITIR (<i>Gaziosmanpaşa Üniversitesi Rektör Yardımcısı</i>)	3
Prof. Dr. Recep TOPARLI (<i>Gaziosmanpaşa Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>)	4

Dânişmendnâme'nin Türk Destanları İçindeki Yeri

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (<i>Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>)	5
--	---

İdareci Gönül Ehli "Tasavvuf Ehli" Münasebetlerine Dair Tarihimizden Bazı Örnekler

Prof. Dr. Ahmet UĞUR (<i>Erciyes Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>)	7
--	---

Türklerde Gazilik Geleneği ve Kitab-ı Melik Ahmed Dânişmend Gazi

Yard. Doç. Dr. Burhan KAÇAR (<i>Gaziosmanpaşa Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>)	10
---	----

Cenâbi Tarihi'nde Dânişmendliler ve Bazı Mülâhazalar

Yard. Doç. Dr. Mehmet CANATAR (<i>Gaziosmanpaşa Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>)	18
---	----

Dânişmendnâme'de ve Diğer Destânî Türk Halk Hikâyelerinde Battal Gâzi

Yard. Doç. Dr. Burhan PAÇACIOĞLU (<i>Cumhuriyet Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>)	29
---	----

Melik Dânişmend Ahmet Gazi Cenklerini Anlatan Eserlerden Mirkatü'l Cihad

Ar.Gör. Ali AKAR (<i>Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğretim Elemanı</i>)	34
---	----

Erzurumlu Emrah'da Aşk

Ar.Gör. Hanifi VURAL (<i>Gaziosmanpaşa Üniversitesi Öğretim Elemanı</i>)	37
--	----

Anadolu'da Teşekkül Eden İslami Türk Destanlarında ve Dânişmendnâme'de Abdülvehhab Gâzi Motifi

Okt. Kutlu ÖZEN (<i>Cumhuriyet Üniversitesi Öğretim Elemanı</i>)	41
--	----

İslami Türk Destanları İçerisinde Dânişmendnâme

Okt. Necati DEMİR (<i>Cumhuriyet Üniversitesi Öğretim Elemanı</i>)	49
--	----

"Melik Ahmet Dânişmend Gâzi Tarihi"nde Niksar-Harsanusiyeye

Merdin Yılmaz MELİKOĞLU (<i>Gaziosmanpaşa Üniversitesi Turhal MYO Sekreteri</i>)	59
--	----

MELİK DANIŞMEND AHMET GÂZİ CENKLERİNİ ANLATAN ESERLERDEN MİRKATÜ'L CİHAD

Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilişini anlatan destani eserlerden biri de Dânişmend-nâme'dir.

Dânişmend-nâme Selçuklu komutanlarından Melik Ahmed Dânişmend Gazi'nin Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Niksar gibi şehirlerin fütuhatını ihtiva itmektedir.

Melik Ahmed Dânişmend Gâzi'ye ait menkıbevi olayları, Anadolu Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Keykavus'un buyruğuyla halktan derleyerek ilk yazıya geçiren İbn-i Ala olmuştur. 1245/1246 (H.643). Yazar, Dânişmend-nâme'nin ele geçirilemeyen bu ilk nüshasını gayet şaşaalı, adeta Türkçe olup olmadığı dahi tespit edilmeyecek derecede ağır bir dille kaleme almıştır. Bu eseri Tokat Kal'esi dizdarı Arif Ali, II. Murad'ın emriyle 1360 (H. 762) daha sade bir dille yeniden düzenlemiştir. Arif Ali metni vak'a zincirlerine göre 17 meclis üzerine kurmuş ayrıca nazım bölümleri de eklemiştir.

Tanınmış Osmanlı tarihçisi Gelibolu'lu Mustafa Ali 997 (20 Kasım 1588-9 Kasım 1589)'da tayin edildiği Sivas defterdarlığından azledildiği sırada Niksar'da ele geçirdiği Arif Ali yazması Dânişmend-nâme'yi inceler. Kendisi tarihçi olması itibarıyla eserin Osmanlı tarihinin başlangıcını aydınlatması bakımından üzerinde önemle durur ve yeniden kaleme alır. Mirkatü'l Cihad diye adlandırdığı eserini kendi ifade-

sine göre 40 günde yazar. Keşfü'z Zünun'da da eserin Çorum mer'asında da 40 günde tel'if edildiği bildirilmektedir.

Mirkatü'l Cihad'ın şu anda elimizde 2 nüshası bulunmaktadır.

a. Süleymaniye Nüshası :

Ali Mustafa b. Ahmed b. Abd-al Mevla Çelebi müellif adıyla Reşid Efendi Kütüphanesi'nde 678 numarada kayıtlıdır. 279 yapraktır. Boyutları 170x80 mm'dir. Her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Meşin kahverengi ciltli ve nesih yazıyla yazılmıştır. Eser 997 H. tarihinde Ali'nin kardeşi İbniyamin Çavuş tarafından istinsah edilmiştir. Harekesizdir. Ketebesi şöyledir.

b. Revan Nüshası

Topkapı Sarayı Revan 364'de kayıtlı bir nüshadır. 139 yapraktır. Eserin sonundan büyük bir bölümü eksiktir.

Ali eserin ilk bölümünde Seyyid Battal Gâzi cenklerinin mahiyetinden, Abbasi halifelerinin bu Rum (Anadolu) Gâzilerine olan özel yardımlarından söz ederek, Melik Ahmed Dânişmend Gâzi'yi de bu nesle bağlamaktadır. Dânişmend Gâzi'nin savaşıllığı, özellikle de ahlak ve ilim erbabı olması yönüyle ternayüz ettiğini vurgulamaktadır.

Daha sonra sebab-i tel'ifde İbn-i Ala nüshasının bulunuşu hikaye edilmekte ve bu arada yazarın (Ali) uğradığı haksızlıklar dile getirilmektedir. Kendisine uygun defter-

Ali AKAR

KTÜ Fatih Eğt. Fak. Türk Dili ve
Türk Dili ve Edb. Eğt. Böl.

Trabzon

darlıklar olarak ehl-i irfan ve ilmin fazla olduğu yerler dururken, ilmine ve kişiliğine layık olmayan bu yerlerde bulunuşundan uzun uzun yakınmalarda bulunmakta, bir takım şahısları isimlerini de zikr ederek ağır ve bazan da kendisine yakışmayan bir üslupta eleştirmektedir. Bunu, yazarın hırçın kişiliğinin ve uğradığı haksızlıkların bir tezahürü olarak hoş karşılamak durumundayız.

Bundan sonra Ali, Dânişmend-nâme yazarı Arif Ali'den söz ediyor. Arif Ali'nin Tokat Kal'ası dizdarı olduğunu, ma'rifet ve ilim sahibi olmasıyla şöhret bulduğunu, hatta bu münasebetle "Arif" isminin ona bu sebebdan dolayı sıfat olarak verildiğini ileri sürmektedir.

Sonra, 722 tarihinde Selçuklu hükümdarı İzzeddin Keykavus'un emriyle Melik Dânişmend Ahmet Gâzi'nin fütuhatını Mevlana İbn-i Ala "o zamanda cari olan Türkî lisan-ı mahlutla eda eylemiş". İbn-i Ala'nın zamanın Anadolu ve İran aydınları arasında belagatıyla tanındığını ifade etmektedir.

İbn-i Ala' nüşhasını ele alan Arif Ali bu kitabı 17 meclise bölerek nazım bölümleri de ekleyip adeta yeniden yazmıştır. "17 meclise tarh idüb cabcaba mesnevi tarzında ba'zı ebyat ve varidat nakş eyleyüb" tekrar tertip etmiştir.

Ali, daha sonra Niksar'da bu eseri buluşunu şöyle anlatıyor: "felacerem bu hakir-i pür-gam kesirü'l bal kebirü'l elem bundan mukaddem kasaba-yi Niksar'da vusul ve hidmet-i hüsvane ile bir hafta mikdarı anda nüzul ve Melik Dânişmend'in devlet-i ziyaretinde ve fütuhat-ı cümlesinin ılgasında gönümi ragbet-i bahirü'l me'mul idtikde Arif Ali telifine destres bulmuşdum ve nice günler mazmun hikayete ragbeten anun kira'atına mevâtib olmuşdım meger ki şani-i cihan aferin ol kitabın kira'atını rumuz-ı pür-hikmete karin idüb bu hakir-i kemterin anı üslub-ı güzüniz te'lif innegi ve nazm-ı ruh-efza derc ve güher-ı harv-ı inşaya derc olunmağı irade buyurmuş imiş binaenali zalik ol nüsha-yı mezîfeyi alub gıtdim. Ta bu kitab-ı müstâb sem-i tel'ifle encam ve ümmam bulunca ba-tarikül gaşb yanında hüfz ve beyan olunan eyyam-ı azl fırsatında ruh-ı şerifinden istîmdatle kark gün bu telif-i dilpeziri gayete iletîdim ve nâm-ı mergubını Mirkatü'l Cihad koyub mümkün oldukça bera'at ve tenasüb gözetdim" (9a/b).

Mirkatü'l Cihad'ın bu bölümünde Ali, Arif Ali yazmasında adları geçen bazı şehir ve kasaba adlarının ken-

di zamanındaki kullanılışıyla karşılaştırıyor. Hatta bazı etimoloji denemelerine bile girişiyor: "İmdi hafî olmaya ki kitab-ı merkurde ribat diyü kal'a etrafındaki şehre itlak olunur ki Rum illerinde ana varoş ve Anadolu vilayetlerinde Tokat ve Çorum diyü ad korlar. ve lafz-ı Tokat sarf-ı Türki olub tok kat'dan galatdur ki tok kalın ya'ni ince ve za'if olmayub kavi ve müstahkem manasına kat ise bir tabaka dimekdür ki kal'a etrafında dizilen büyüü ve meva ve hisar-i ma'muri kuşadub ihata kılan büyüü-dekakin-i sekeni kuvvet üzeredir." (11a).

Dil ve Üslub

Mirkatü'l Cihad'ın dili, kaynaklarda genellikle süslü ağıdalı bir klasik devir Osmanlıcası olarak tanıtılmaktadır. Eserin tamamı gözönüne alındığında dil ve üslup yönünden bazı noktalar gözümüze çarpmaktadır.

Tasvir ve sena bölümlerinde genellikle üç-beş arası Farsça terkipler kullanılmaktadır. Fakat bunlar klişe ifadeler olub hemen hemen her meclisin başında aynen tekrarlanmaktadır. Olayın anlatıldığı bölümlerde dil gayet sadeleşmekte, vak'aların akışına paralel olarak kısa cümleler yada -duk/-dük partisibi yahut "dahi" ve "ve" edatlarıyla birkaç cümle birbirine bağlanma yoluna gidilmektedir.

Ali'nin üslubunun başka bir özelliği zengin bir iç kafiyeye sahip olmasıdır. Yer yer secili cümleler nesri nazma yaklaştırmakta, böylece bir ahenk sağlanmaktadır. Bunu da yazarın şairliğinin nasirliğine bir izdüşümü olarak görmek mümkündür.

Mirkatü'l Cihad'ın dil bakımından bir başka özelliği, Arif Ali nüshasındaki bazı kelime ve de imlerin korunmasıdır. Ali, kelimedeki tekrara düşmemek ve sanat yapmak için Farsça ve Arapça kelime kadrosunu geniş olarak kullanırken, diğer taraftan da Türkçe kelimeler de kullanılmakta, böylece eserin kelime kadrosunu zenginleştirmektedir. Bir yerde "dâyan-ı kuh" derken hemen alt satırda "tağ eteği" tamlamasını kullanmaktadır. Buna benzer daha yüzlerce kelime sanat yapmak amacıyla korunma şansına sahip olmuşlardır. (hıyam/çatır; asker/çeri; rüme/kalkan; tır/ok; hun/kan; havf/korku; havb/uyku; semend/at; tıryan/yalın; ateş/or; zib ü ziyet/süs nagehan/ansuzan gibi ikili kullanımlarda bunu açıkça görmekteyiz.)

Arif Ali metnine mümkün mertebe bağlı kalma endişesine, 16.yy edebi dilinde kullanımdan düşmüş bazı

Türkçe kelimeleri harekeleyerek göstermesinde tesbit etmek mümkündür.

Eserin üslubunu göstermesi bakımından tipik sayılabilecek bir bölümü buraya alıyoruz:

"*Pes İklâdes-i bed-kar ol gice yine atına süvar olub Mekerdine kal'ası ki vadiyi Giryas'ın nihayetinde ve hala Kurd Beli didükleri derbendin girvesi gayetinde idi ana togru giderken Şerhayil karındaşı ve Mekerding kal'asının hakim-i dalalet-faşı Mihayil ki Giryas nam bağında sakın ya'ni gîmîd-ki-halde Giryas deresi didükleri vadinin bir cay-ı dilğuşasın mütemekkin idi ikiyüz nefer-i sakar-makar ol derede pusu kurub haftıye-yi cilvegir iken buluşdılar ve İkhdes'in sesin işitmekle sinekler gibi yalaşdılar badehu Mizban'ı anlar teslim üdi ve kal'ada hasb ve azab-ı elim olınmasını ta'lim üdi ve oî şeb girü dönüb sabah olmadan deyrine yetdi famma Mihayil-i lain Mizban'a izhar-ı adavet ve kin idüb kal'asına geldügi gibi ikiyüz degnek urdı andan sonra caha hasb olınmasını münasib gördiler."* (71 a/b)

Tarih ve Mirkatü'l Cihad

Osmanlı tarihçileri, başta Ali olmak üzere, Cenanbi, Karamani, Katib Çelebi, Münecimbaşı ve Hezarfen Hüseyin Dânişmend-nâme'yi bir tarih kitabı olarak saymışlardır. Ali, Dânişmend-nâme'nin Osmanlı tarihinin başlangıcına ışık tutan önemli bir kaynak olduğunu vurgulamaktadır. Hatta Fusulü Hall ü Akd ve Usuli Harc ü Nakd adlı tarihi eserinde ahnarak hazırlanmıştır. Yazar, bu esere tarihçiliğinden dolayı özel bir önem vermiştir. 'Arif Ali'nin düzenlediği gibi 17 meclis üzerine kurulan Mirkatü'l Cihad'da Ali, destani olayları vak'anüvis anlatım tarzıyla birleştirerek anlatmaktadır. Ali eseri, Osmanlı tarihinin başlangıcını aydınlatan bir değerli kaynak gibi görüyor. Buna rağmen bazı bölümlerde asıl metnin ve vak'a zincirinin arasına girerek bazı tesbitlerde bulunmaktadır. Niksar kal'esinin fethedilisinin anlatıldığı bölümde, Niksar'dan İstanbul'a ve Kayseri'ye gizli bir yol olduğu bildirilmekte ve bu rahiplerin tılsımına bağlanmaktadır. Ali burada, bunun matematiksel olarak mümkün olduğunu belirterek pozitif bilimlerle desteklemekte, bu konuda yazılan kitaplardan örnekler vermektedir. Yine, Çorum'un fethinin anlatıldığı kısmında 'Hikmet başlığı ile bir parantez açarak, Çorum ve bu yöre halkı hakkında bir takım sübjektif değerlendirmelerde bulunmakta, böylece Arif Ali nüshasının dışına çıkmaktadır.

Bu bir iki bölüm dışında olaylar tamamen Dânişmend-nâme'deki gibi gelişmektedir. Yalnız, Artuhı ile Efrumiye'nin adları müslüman olduktan sonra çoğunlukla Mizban (Artuhı) ve Mühriban (Efrumiye) olarak geçmektedir.

Sonuç olarak Mirkatü'l Cihad, Dânişmend-nâme'nin 16. yüzyıl diline çevrilmiş, bazı bölümleri yeniden ele alınmış bir varyantıdır. Bir tarih eseri olarak bakılamayacağı muhakkaktır. Çünkü eserde doğru dürüst bir kronolojik esas yoktur. Zaman ve mekan kavramı içinde kahramanların hareketleri olağanüstü özellikler taşımaktadır. (Bir nara ile düşman ordularını perişan etmesi, Peygamber Efendimizin rüyada yol gistermesi, Hızır (a.s.)'ın zor zamanlarda yardımlarına yetişmesi...) Bunun yanında coğrafya adlarının gerçekle örtüşmesi, tarihi olayların paralelinde bir vak'a gelişimi arz etmesi onu diğer destanlardan ayırmamızı gerektirmektedir. Öyle ise Mirkatü'l Cihad tarihle menkıbenin arasında tarihten çok menkıbeye yakın bir eser olarak değerlendirilebilir. Diğer bir söyleyişle, mahalli renklerin yoğunlaştığı, olağanüstülük öğelerinin azaldığı bir menkıbe eseri olarak görmek daha uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

1. H. Nihal ATŞIZ, *Ali Bibliyografyası*, İst. 1968
2. Osman TURAN, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1993
3. Mükrimin Halil YINANÇ, "Dânişmendliler" *İA*, İst. 1976
4. Katib Çelebi, *Kesf'üz-zünun*, (Haz. Ş. YALTKAYA-Kilisli Rifat BİLGE) İst. 1971, c.2, sayfa 1656
5. Mustafa Ali, *Menâkıb-ı Hünerveran*, *Türk Tarih Encümeni Külliyan, İst. Matbaa-yı Amire* 1926, s.60
6. Bekir KÜTÜKOĞLU-Omer Feri AKÜN "Ali Mustafa Efendi" *TDV İA* cilt 2, sayfa 414
7. Ahmet Yaşar OCAK "Dânişmend-nâme" *TDV İA* cilt 8 sayfa 478
8. Fuat KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İst. 1981 (3. bas.)
9. Tuncer GÜLENGY-Rekin ERTEM "Dânişmend-nâme" *Türk Dili ve Edb. Ans. Dergah yay.* İst. 1977 s. 192-194

